

Η ΔΙΠΛΗ ΕΚΔΡΑΜΑΤΙΣΗ ΤΟΥ ΔΕΚΕΜΒΡΗ 2008

Δημήτρης Αναστασόπουλος

Ευγενία Σουμάκη

Δημήτρης Αναγνωστόπουλος

Εισαγωγή

Τον Δεκέμβρη του 2008, με επίκεντρο την Αθήνα, έγιναν διαδηλώσεις σε ευρεία κλίμακα με πρωταγωνιστές τους νέους, που γρήγορα επεκτάθηκαν σ' ολόκληρη την Ελλάδα. Το έναυσμα ήταν ο φόνος εν ψυχρώ ενός 15χρονου μαθητή από μέλος των αστυνομικών δυνάμεων. Η εξάπλωση του φαινομένου σ' όλη τη χώρα, η τεράστια συμμετοχή, σχεδόν καθολική, των εφήβων (μαθητών) και των νέων (σπουδαστών, φοιτητών, εργαζομένων) καθώς και η ένταση και το είδος των αντιδράσεων, διαμόρφωσαν μια κατάσταση που είχε τα χαρακτηριστικά μιας αυθόρμητης νεολαιίστικης εξέγερσης.

Σ' αυτό το άρθρο προσπαθούμε να κατανοήσουμε την ουσία των συμβάντων από ψυχοδυναμική πλευρά. Γι' αυτό εξετάζουμε ζητήματα όπως τα χαρακτηριστικά της εφηβείας, ο έφηβος και η οικογένεια, ο έφηβος και η ομάδα των νέων, ο έφηβος και η κοινωνία, και τέλος η εκδραμάτιση ως τρόπος επικοινωνίας.

Χαρακτηριστικά εφηβείας

Η εφηβεία είναι ένα κοινωνικοψυχολογικό φαινόμενο ανάπτυξης που έχει βιολογική βάση, την έναρξη της ήβης. Ως ξεχωριστό αλλά και ενδιάμεσο στάδιο μεταξύ της

παιδικής ηλικίας και της ενήλικης ζωής έχει ασαφή όρια και εμπεριέχει τόσο στοιχεία από την προηγούμενη και την επόμενη αναπτυξιακή φάση, όσο και νέα που εμφανίζονται ιδιαίτερα σε αυτή.

Στη διάρκεια της εφηβείας συμβαίνουν μείζονες σωματικές και ψυχολογικές ανακατατάξεις, όπως επίσης και αλλαγές στη σχέση των εφήβων με τον εαυτό τους και με τους Άλλους. Στόχος αυτών είναι η ανεξαρτητοποίηση, η απόκτηση ταυτότητας και η ανάπτυξη των δεξιοτήτων που θα τους επιτρέψουν να ενταχθούν στον κοινωνικό χώρο της ενήλικης ζωής.

Ο έφηβος και η οικογένεια

Βασική ψυχική διαδικασία της εφηβείας είναι η απεξάρτηση από την οικογένεια και η διεκδίκηση κάποιας αυτονομίας. Αυτό οδηγεί σε συγκρούσεις με τους γονείς ως αυθεντία - εξουσία, αποεξιδανίκευση τους, απόπειρα διαφοροποίησης από τις δικές τους επιλογές και προβολές, στροφή προς την ομάδα συνομηλίκων και αναζήτηση προτύπων, ταυτίσεις δηλαδή εκτός οικογενείας.

Ο έφηβος εύκολα μπορεί να γίνει και ο ίδιος αντικείμενο εξιδανίκευσης από τους γονείς του ή συνηθέστερα να κλιθεί να εκδραματίσει ασυνείδητα τις φαντασιώσεις τους. Μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως ενδιάμεσος στις ενδοσυζυγικές συζητήσεις ή να «καθλωθεί» στη σχέση μαζί τους μέσα από ασυνείδητους μηχανισμούς, κυρίως με τη μορφή των ενοχών ή της αμφισβήτησης των ικανοτήτων του.

Η αύξηση της ενόρμησης της επιθετικότητας του σε συνδυασμό με τον αγώνα αποδέσμευσης από τους γονείς και τα άγχη παθητικής εξάρτησης και αιμομιξίας,

συχνά οδηγεί σε έντονες συγκρούσεις. Η «κρίση» θα ξεπεραστεί αν οι ίδιοι οι γονείς αντέξουν την επιθετικότητα και επιτρέψουν την αμφισβήτηση και τη διαφοροποίηση, όντας παρόντες, ασφαλείς και ισχυροί χωρίς στοιχεία αντεπίθεσης και ανταγωνισμού. (Αναστασόπουλος 1997).

Έφηβοι και ομάδα συνομηλίκων

Η προσκόλληση στην παρέα λειτουργεί ως γέφυρα για τη μετάβαση από τις εξαρτητικές σχέσεις (οι οποίες λειτουργούν ως επανάληψη των σχέσεων με τα εσωτερικά αντικείμενα της παιδικής ηλικίας), στη σταδιακή δόμηση της ταυτότητας και στην ανάπτυξη ανεξάρτητων αντικειμενοτρόπων σχέσεων με εξωτερικά αντικείμενα.

Η παρέα, ως χώρος όπου ο έφηβος αναγνωρίζεται, ανήκει, μοιράζεται εμπειρίες και στηρίζει την χαμηλή του αυτοπεποίθηση, λειτουργεί ως συμπληρωματικό Εγώ. Επενδεδυμένη συναισθηματικά ως «συμπληρωματική οικογένεια», εξιδανικεύεται, χωρίς αυτό να κλονίζει τις βασικές σχέσεις με τα εσωτερικευμένα γονεϊκά αντικείμενα.

Παράλληλα ο έφηβος σήμερα ανήκει και στη μεγαλύτερη ομάδα, τη διεθνή ομάδα της νεολαίας, με «στενές» σχέσεις μεταξύ των μελών της μέσω διαδικτύου ή μέσω των μέσων μαζικής ενημέρωσης και κουλτούρας. Δημιουργείται έτσι μία διεθνής υποκουλτούρα βασισμένη στα χαρακτηριστικά και τις επιθυμίες των εφήβων – ντύσιμο, μουσική, ιδιόλεκτο – καθώς και στην αντίθεσή τους στο «κατεστημένο» του κόσμου των ενηλίκων, δηλαδή των γονέων τους (Savin – Williams R, Berndt T. 1990).

Έφηβος και κοινωνία

Αυτό που σημαδεύει την εφηβεία στις σύγχρονες παγκοσμιοποιημένες κοινωνίες είναι η απουσία προσδιορισμού της εφηβείας, η έλλειψη προκαταλήψεων για αλλαγές, η ευεπηρέαστη στάση τους στις πολιτικές και τεχνολογικές εξελίξεις. Αυτή ακριβώς η διάθεση για αλλαγές είναι που προκαλεί απόγνωση στους μεγάλους, που επιθυμούν να δουν τους εφήβους να αναδιαδραματίζουν αναδρομικά τις παραπονημένες μνήμες της δικής τους εφηβείας, καθώς αισθάνονται άβολα από τις αλλαγές κουλτούρας, των οποίων τα παιδιά τους είναι ευαίσθητοι δέκτες. (Esman A. 1990).

Οι έφηβοι ενώ εντάσσονται στην κοινωνία των γονέων τους, ταυτόχρονα την αμφισβητούν και επιδιώκουν να βιώσουν εναλλακτικές της μορφές που βρίσκονται πιο κοντά στις επιθυμίες ή τα οράματά τους. Η στάση τους είναι έκφραση των συνειδητών ή ασυνειδητών συναισθημάτων, των ματαιώσεων και των ενορμήσεων εντός τους, όπως και των στοιχείων της κοινωνίας που επιδρούν επάνω τους.

Οι έφηβοι απορρίπτουν τις αξίες που θεωρούν φθαρμένες και υπερασπίζονται μια ιδεώδη κοινωνία. Οι συμβιβασμοί είναι αφόρητοι γι' αυτούς, και αναζητούν απόλυτες αλήθειες. Αντιστέκονται στις τάσεις εγκόλπωσής τους ή επιβολής, εξάρτησης ή εξιδανίκευσης από τον κόσμο των ενηλίκων που αντιφάσκει μεταξύ εξαγγελίας και πράξης.

Οι νέοι χρειάζεται να αμφισβητούν, να απορρίπτουν, να κριτικάρουν, να επιτίθενται, αφενός διότι έχουν τα νοητικά και ψυχικά εφόδια να το κάνουν, και αφετέρου διότι βρίσκονται ακόμα στις παρυφές του συστήματος. Οποιοσδήποτε συμμετέχει σε ένα σύστημα, αναπόφευκτα τείνει να το αναπαράγει και να υπερασπίζεται την επικράτησή

του. Αυτό έχει αποτέλεσμα να βιώνει απειλή και άγχος καταστροφής σε κάθε αλλαγή κι έτσι να μικραίνει συνεχώς η οπτική γωνία αμφισβήτησης του.

Ο Winnicott το 1968 γράφει: «η ανωριμότητα είναι σημαντική και υγιής για τους εφήβους. Περιέχει τα πιο συναρπαστικά στοιχεία δημιουργικής σκέψης, νέα φρέσκα συναισθήματα, ιδέες για νέους τρόπους ζωής». Στην αντίδρασή τους όμως οι νέοι χρειάζονται όρια, από μια αρχή/εξουσία η οποία δεν είναι αυταρχική και αυθαίρετη, ιδιαίτερα στους τομείς της ευθύνης και εξάρτησης.

Ο έφηβος έχει ανάγκη από κατάλληλα πρότυπα ταύτισης, ως διαβεβαίωση ύπαρξης μίας αποδεκτής λύσης, ως προσέγγιση ενός πραγματιστικού ιδεώδους και συνακόλουθα «εμπερίεξης» της ματαιώσης, του άγχους και της οργής. Μία επαναστατικότητα που παίρνει τη μορφή της αντίθεσης σε οτιδήποτε επιθυμούν οι γονείς, καταλήγει να είναι και προώθηση των ιδεών του στα πλαίσια της ανάπτυξής του. Όταν τα πρόσωπα αναφοράς για τους εφήβους αποδεικνύονται αναξιόπιστα, αναποτελεσματικά, αντιφατικά σε λόγους και πράξεις, τους ωθούν σε καταστροφικές μορφές εκδραμάτισης, προωθώντας ένα ματαιωτικό και αδιέξοδο μοντέλο. Αντίθετα όταν η επαναστατικότητα παίρνει τη μορφή φοιτητικού κινήματος ή πολιτικής δράσης με την ευρύτερη έννοια, μπορούμε να μιλήσουμε για ωριμότερο τύπο έκφρασης της.

Όταν το κοινωνικό περιβάλλον είναι διωκτικό και αφερέγγυο, ο έφηβος μπορεί να ζητήσει καταφύγιο στην οργή και τη βία μέσα από μία φαντασίωση παντοδυναμίας που παραμένει και διοχετεύεται στην ομάδα. Ο φόβος του είναι ότι αν εγκαταλείψει την ομάδα, θα εκτεθεί σ' ένα εσωτερικό και εξωτερικό χάος, σε ένα διωκτικό κόσμο.

Η κοινωνία συχνά «εμπορευματοποιεί» την εφηβική επαναστατικότητα, δημιουργώντας μόδα ντυσίματος ή μουσικής προωθώντας πρότυπα διασκέδασης και

τρόπο ζωής, στερώντας έτσι τους έφηβους από τα αναγκαία σημεία επαναστατικότητας και επομένως διαφοροποίησης τους από το κοινωνικά κατεστημένο (Esman A. 1990).

Οι έφηβοι συχνά εκφράζουν ό,τι οι ενήλικοι αδυνατούν να δουν. Η προσωπικότητα και τα συμπτώματα είναι χρονικές και τοπικές εκφράσεις του προσωπικού ύφους λειτουργίας, το οποίο σχηματίζεται από βιο-ψυχο-κοινωνικούς παράγοντες στη διάρκεια της ανάπτυξης και σχηματοποιείται στην εφηβεία (Lewis M. 1982).

Η φύση και η βαρύτητα της εφηβικής βίας είναι συνάρτηση του χώρου, του χρόνου και των συνθηκών, καθώς και των εσωτερικών δυνάμεων του εφήβου που δραστηριοποιούνται. Οι έφηβοι αντικαθρεφτίζουν ό,τι είμαστε και ό,τι έχουμε δημιουργήσει στην κουλτούρα και την κοινωνία μας (Nichterns, 1982). Σε προηγούμενες κοινωνίες, οι ρόλοι ήταν τόσο προκαθορισμένοι και οριοθετημένοι που δεν δημιουργούσαν καμία αβεβαιότητα. Χαλαροί οικογενειακοί δεσμοί με διαψευσμένα κοινωνικά πρότυπα και γονείς αμφίθυμα εμπλεκόμενοι σε αδιαφανείς κοινωνικές καταστάσεις, οδηγούν εφήβους σε καταθλιπτικότητα, αίσθηση απώλειας εαυτού και αντιρροπιστικά σε βίαιες εκδραματίσεις αυτό ή ετεροκαταστροφικές.

Συχνά οι ενήλικοι αντιστέκονται στο να κατανοήσουν τη συμπεριφορά των εφήβων και καταφεύγουν στην κριτική. Εντυπωσιακές ακραίες συμπεριφορές μίας μειοψηφίας αρκούν για να λειτουργήσουν ως υπόβαθρο προβολών, απωθημένων εννοήσεων των ενηλίκων στους εφήβους γενικά (Anthony, 1969). Η νέα γενιά τότε γίνεται ο υποδοχέας των κακών στοιχείων του εαυτού, με καταδίκη των νέων ή ασυνείδητη προώθηση της εκδραμάτισης των φαντασιώσεων των ενηλίκων.

Η βία στους εφήβους είναι σχεδόν πάντα εκδήλωση απόγνωσης, αίσθηση αναποτελεσματικότητας και έλλειψης ζωντάνιας ή άλλοτε επιδίωξη απόκτησης δύναμης. Όταν θεσμικές δομές καταρρέουν, οι βιαιοπραγίες εμφανίζονται σε μεγαλύτερη συχνότητα. Η ανικανότητα και η αδιαφορία των μεγαλύτερων γενεών για ασφάλεια ενάντια στη βία, οδηγεί στην αποτυχία της «εμπερίεξης» του άγχους των νέων από το κοινωνικό περιβάλλον (Galatzer Lery R 1993).

Η βία θα παρουσιαστεί ως υγιής αντίδραση εκ μέρους του εφήβου, σε παραβιάσεις των χώρο – χρονικών και σωματικών ορίων του ιδιωτικού, «κρυφού» χώρου του. Η βία ενισχύει την ταυτότητα και το συναίσθημα του «ανοίκειν». Άλλοτε όμως το βίαιο γεγονός που παράγεται από πολιτισμικούς ή κοινωνικούς λόγους οδηγεί στην προώθηση της μοναχικότητας, προκαλώντας ένα συναίσθημα ανυπαρξίας και αποφυγής της κοινωνικοποίησης λόγω των έντονων συναισθημάτων φόβου και τρόμου (Flechners 2005). Κάποτε η βία γίνεται το μέσον ανάκτησης ελέγχου της ζωής και του εαυτού.

Κοινωνική κατάσταση

Είναι κοινή διαπίστωση η κρίση των ιδεολογιών σε όλο το Δυτικό κόσμο. Κορυφαία του έκφραση, η πτώση του «υπαρκτού σοσιαλισμού» και μαζί του ενός μοντέλου που επαγγελλόταν μια πιο δίκαιη κοινωνία με κέντρο τον άνθρωπο, τις ανάγκες και την ευημερία του.

Η ιδεολογική κρίση άφησε την πολιτική στη διαχείριση των τεχνικών της εξουσίας, δίχως να εμπνέει ή να πείθει. Η κατανάλωση εμφανίστηκε ως κεντρικός παράγων

ευημερίας και λειτουργίας των κοινωνικο-οικονομικών πολιτευμάτων. Την ιδεολογία και το όραμα αντικατέστησαν η οικονομία και ο «πραγματισμός», δηλαδή η ανάγκη υποταγής στις επιταγές της.

Ο φιλόσοφος P. Dandran και ο κοινωνιολόγος C. Laval στο βιβλίο τους «Η νέα τάξη του κόσμου. Μελέτη πάνω στην νεοφιλελεύθερη κοινωνία» (2009) υποστηρίζουν ότι ο νεοφιλελευθερισμός που κυριαρχεί στις σημερινές δυτικές κοινωνίες, είναι μια ορθολογικότητα, η οποία οδηγεί τα άτομα να δρουν με βάση τον ανταγωνισμό, μεγιστοποιώντας την ικανοποίηση του ατομικού συμφέροντος και παραμερίζοντας κάθε ηθική αναστολή. Το νεοφιλελεύθερο υποκείμενο επιδιώκει την επιτυχία και συγχέει την ελευθερία με την αυτονομία και τον ανταγωνισμό, μετατρέπόμενο σε «ανθρώπινο κεφάλαιο» προς χρήση.

Ανεξάρτητα από ονοματολογία και προσδιορισμό, στη σημερινή κοινωνία το άτομο προσδιορίζεται κυρίως από το τι κατέχει. Χαρακτηριστικό του γίνεται η αναζήτηση του «επωνύμου», στο οποίο αναζητείται η αξία μέσω ταύτισης, αντίθετα από ότι συνέβαινε σε προηγούμενες γενεές όπου το αντικείμενο έπαιρνε αξία από το υποκείμενο που το επέλεγε. Ακόμη και το πτυχίο (υποβαθμισμένο συχνά) έχει την αξία κατοχής ανταλλάξιμου προϊόντος, απομακρυσμένου από την ουσία της ποιότητας και της μόρφωσης.

Η έντονη ανάπτυξη των αστικών κέντρων και οι αλλαγές στον τρόπο παραγωγής, επέφεραν την αποδόμηση της οικογενειακής ζωής, την εξαφάνιση της εκτεταμένης οικογένειας, την εξάπλωση των μονογονεϊκών ή ανασυνθετημένων οικογενειών, προωθώντας ένα όλο και περισσότερο ατομικιστικό – ναρκισσιστικό μοντέλο

συμπεριφοράς, αντί της κοινωνικής, κοινοτικής διασύνδεσης και αλληλεγγύης (Nichtern S. 1982)

Ο κόσμος της εικόνας και της εικονικής πραγματικότητας, του διαδικτύου και των ηλεκτρονικών μέσων μαζικής κουλτούρας, υποκατέστησαν πάγιες μεθόδους επικοινωνίας και συνδιαλλαγής. Ζούμε σε μια κοινωνία, που κινείται περισσότερο στην αισθητηριακή αντίληψη, που προωθεί ολοένα και μεγαλύτερη ποσότητα προεπεξεργασμένων αναπαραστάσεων για κατανάλωση, προάγοντας μία πλασματική πραγματικότητα που απέχει όλο και περισσότερο από την «πραγματική πραγματικότητα» (Guinard F. 2008)

Πρόσφατα στη «Le Monde» (26/5/09) ο Michel Noblecourt σχολιάζοντας τις κινητοποιήσεις των εργαζομένων, το Μάη του 2009, υπό το φως του Μάη του 1968, γράφει: «οι εργαζόμενοι... λόγω απουσίας οποιασδήποτε πολιτικής προοπτικής, δεν θέλουν να κάνουν επανάσταση. Εκφράζουν απλώς την απόγνωση και την οργή τους για τις αδικίες, ξεσπούν όταν σκέπτονται πως δεν έχουν πια τίποτε να χάσουν», και παρακάτω «... αυτό που ξεπροβάλλει είναι η συλλογική κατάθλιψη, που αποτελείται από αναρίθμητους ατομικούς θυμούς»

Όταν καταρρίπτονται τα ιδανικά, ο ενήλικας που βιώνει την κρίση της μέσης ηλικίας διαπιστώνει ότι αυτός μεν απέτυχε να «παρέξει» το τέλειο μέλλον στον έφηβο και ότι και ο έφηβος δεν είναι ο τέλειος πραγματοποιητής των δικών του ιδεωδών. Οι δε έφηβοι αντιλαμβάνονται ότι αυτό που τους περιμένει δεν είναι μεγάλο κι ωραίο αλλά κάτι «θαμπό και μέτριο» για τις προσδοκίες τους, σε ένα κόσμο όπου τα ιδεώδη υπάρχουν μόνο στα βιβλία. Η αντίδραση τους είναι η άρνηση να κάνουν σχέδια για το μέλλον, κοιμούνται υπερβολικά, αποφεύγουν τις δραστηριότητες με τη δικαιολογία ότι

δεν έχουν νόημα, έχουν κακή επίδοση στο σχολείο (Mendes ER 2002). Οι έφηβοι λειτουργούν σαν να προσπαθούν να υποκλέψουν σημαντικές αναπαραστάσεις από πετυχημένα είδωλα για να εμπλουτίσουν με νόημα και σημαινόμενα ένα άδειο κόσμο. Οι γονείς νοιώθουν ακυρωμένοι και κινούνται μεταξύ συμβιβασμού και εκρήξεων αυταρχισμού, ενώ οι έφηβοι καλούνται να τα καταφέρουν μόνοι, να αποκαταστήσουν εσωτερικά αυτό που απουσιάζει εξωτερικά. Μια διαδικασία που καταλήγει στην μοναχική και απόλυτα υποκειμενική στάση, που χρειάζεται διαρκώς επαναεπιβεβαιώσεις για να στηριχτεί η εικόνα του Εαυτού τους.

Η πραγματικότητα στην Ελλάδα του Δεκέμβρη του 2008

Χρονικό

Στις 6 Δεκεμβρίου στα Εξάρχεια, σε μια γειτονιά της Αθήνας που θεωρείται το κέντρο του αντιεξουσιαστικού κινήματος, αλλά και τόπος συνάντησης εναλλακτικής νεολαίας και νέων γενικότερα, όπως και χαλαρής διακίνησης εθιστικών ουσιών, δίχως λόγο και ιδιαίτερη πρόκληση, αστυνομικός πυροβολεί εν ψυχρώ και εκτελεί δεκαπεντάχρονο μαθητή. Ο αντίκτυπος της πράξης και η οργή που εκλύει είναι πρωτοφανής και γενικευμένη κυρίως στους εφήβους και τους νέους. Η αστυνομία αρχικά προσπαθεί να υποβαθμίσει το θέμα, μετά να αλλοιώσει τα γεγονότα και τελικά να αποστασιοποιηθεί από τον εκτελεστή που χαρακτηρίζεται «τρελός». Οι διαδηλώσεις φουντώνουν, γίνονται όλο και καταστροφικότερες, ενώ εξαπλώνονται σχεδόν σε όλη την Ελλάδα. Η αστυνομία αδρανεί εντυπωσιακά, για να επέμβει βίαια μετά τις

καταστροφές. Η κυβέρνηση, οι τράπεζες αλλά κυρίως ο κατασταλτικός μηχανισμός του Κράτους, γίνονται στόχος διαμαρτυριών και επιθέσεων από πλήθη ή ομάδες διαδηλωτών. Για πρώτη φορά συμμετέχουν γονείς στις διαδηλώσεις διαμαρτυρίας των νέων, στις οποίες εμπλέκονται και ακραίες περιθωριακές ομάδες με στόχο τις καταστροφές. Η κυβέρνηση και τα πολιτικά κόμματα δείχνουν να ξαφνιάζονται κι αντιδρούν αμήχανα στην αρχή, στη συνέχεια όμως σχεδόν όλοι οι πολιτικοί και συνδικαλιστικοί φορείς κάνουν έκκληση για ησυχία, τάξη και επάνοδο στην ομαλότητα. Η αναταραχή εκτονώνεται κυρίως λόγω των διακοπών των Χριστουγέννων, που συνεπάγονται το κλείσιμο των σχολείων και των Πανεπιστημίων. Τα κύρια χαρακτηριστικά αυτής της κατάστασης μπορούν να περιγράψουν ως εξής: Στην αρχή γίνεται αποδεκτή και γενικεύεται τόσο σε έκταση (Πανελλαδικά) όσο και σε συμμετοχή (έφηβοι, νέοι, γονείς αλλά και μετανάστες, και περιθωριακές κοινότητες). Παράλληλα είναι εμφανής η απροθυμία κατανόησης σε βάθος των ζητημάτων που ήλθαν στο προσκήνιο με την νεανική αντίδραση από τους ενήλικες και τους θεσμούς της Πολιτείας, Συνεπακόλουθα υπάρχει αδυναμία αντιμετώπισης και επίλυσης των πραγματικών αιτίων που προκάλεσαν τα γεγονότα. Χαρακτηριστική είναι η απουσία οποιασδήποτε ανάληψης ευθύνης ή συγγνώμης από την αστυνομία, από την οποία εν συνεχεία ζητείται προκλητικά πιο αποτελεσματική καταστολή. Επίσης η στάση των ΜΜΕ εστιάζει σχεδόν αποκλειστικά στις καταστροφές καλλιεργώντας κλίμα τρομοκρατίας και αποσιωπώντας επιδεικτικά τον μαζικό και ειρηνικό χαρακτήρα της μεγάλης πλειοψηφίας των αντιδράσεων. Προβάλλεται κατ' αρχήν η απαίτηση οι νέοι να αντιδρούν ως ώριμοι ενήλικες, οι οποίοι ελέγχουν απόλυτα το θυμικό τους, και εμπιστεύονται τους θεσμούς, ενώ το γεγονός της δολοφονίας αντιμετωπίζεται ως

τυχαίο και λήξαν. Στη συνέχεια η «κοινή γνώμη» καταφέρεται ενάντια στους εφήβους που «παρασύρονται», που αποδιοργανώνουν τη λειτουργία του κοινωνικού ιστού, ενοχοποιώντας τους συνολικά για το κόστος των καταστροφών.

Αναλύοντας το υπόβαθρο αυτής της εξέγερσης, ίσως βοηθηθούμε να κατανοήσουμε τόσο τη στάση των νέων, όσο και αυτή των ενηλίκων που ασκούν την εξουσία και οι οποίοι διαμόρφωσαν τη συγκεκριμένη κοινωνική κατάσταση.

Στη διάρκεια της δικτατορίας κεντρικό σύμβολο της αντίστασης ήταν η εξέγερση του Πολυτεχνείου το φθινόπωρο του 1973 από νέους – κυρίως φοιτητές – και η αιματηρή της καταστολή. Ονομάστηκε «η γενιά του Πολυτεχνείου» και στελέχη της εμφανίστηκαν στην πρώτη γραμμή πολιτικών και κυβερνητικών θέσεων, εμπνέοντας ελπίδες για μία μελλοντική πολιτικό – κοινωνική ανάπτυξη, σε ένα έντονα πολιτικοποιημένο περιβάλλον.

Είκοσι έξι χρόνια μετά, η γενική και ομολογημένη εντύπωση είναι η ματαίωση των προσδοκιών και η απογοήτευση των ελπίδων ότι τα νέα πρόσωπα θα επέβαλαν και νέα πολιτικοκοινωνικά ήθη. Η κρατική μηχανή αδρανεί από πρωτοφανή γραφειοκρατική αγκύλωση. Οι πολιτικοί και η πολιτική είναι παντελώς απαξιωμένα ενώ η καθημερινότητα φανερώνει ένα αδιάφορο, αναποτελεσματικό κράτος που εχθρεύεται τον πολίτη, ο οποίος του ανταποδίδει τα ίδια. Η διαφθορά είναι γενικευμένη και αδυνατεί κανείς να μη συμμετέχει. Χαρακτηριστικά, σε πανελλαδική έρευνα της Public Issue για λογαριασμό της αξιόπιστης μη κυβερνητικής οργάνωσης «Διεθνής Διαφάνεια Ελλάς» που ανακοινώθηκε το Φεβρουάριο του 2009, το 91% των

ερωτηθέντων συμφωνεί ότι η διαφθορά κυριαρχεί στην ελληνική κοινωνία και το 43% πιστεύει ότι στην Ελλάδα πάντα θα υπάρχει διαφθορά.

Είναι κοινά αποδεκτό ότι κυριαρχεί η ευνοιοκρατία, οι συνδικαλιστικοί φορείς είναι απαξιωμένοι, τα πολιτικοοικονομικά σκάνδαλα διαδέχονται το ένα το άλλο. Κυριαρχεί μία κατάσταση ανομίας όπου οι νόμοι δεν εφαρμόζονται ή εφαρμόζονται επιλεκτικά, η αστυνομία συχνά είναι βίαιη και αποδεικνύεται συχνά αναμεμιγμένη σε διαφθορά. Η ατιμωρησία είναι χαρακτηριστική. Τα τελευταία χρόνια από 44 δικαστικές υποθέσεις αστυνομικής βίας με αποτέλεσμα βαριά σωματική βλάβη ή θάνατο, 41 κατέληξαν σε αθωωτικές αποφάσεις και μόνο 3 σε συμβολικές ποινές.

Γενικά η σημερινή Ελλάδα εμφανίζεται σαν κράτος δίχως κανόνες, δίχως σαφή όρια και ρόλους. Η δε βία αντιμετωπίζεται χαλαρά όταν δεν θίγει τα εκάστοτε συμφέροντα.

Εκδραμάτιση και εφηβεία

Σαν εκδραμάτιση νοείται κάθε συμπεριφορά που περιέχει στον πυρήνα τις ενορμήσεις και βρίσκει έκφραση στη δράση. Περιγράφεται σαν δράση ή δραστηριότητα, που έχει ασυνείδητα κίνητρα και η οποία αντικαθιστά τη μνήμη, τη σκέψη ή την ικανότητα να συναισθάνεται κανείς για επώδυνα θέματα (Rexford 1978, Sandler 1970). Συνυπάρχει συχνά άρνηση της πραγματικότητας και πίστη στις μαγικές ιδιότητες της δράσης. Δίνεται έμφαση σε ό,τι είναι αισθητηριακό και χειροπιαστό, παρά σε ό,τι είναι αφηρημένο και ιδεατό. Μέσα από αυτή την προλεκτική, βρεφική δραστηριότητα, το άτομο αναζητά άμεση ανακούφιση και ικανοποίηση.

Η εκδραμάτιση κατά άλλους (Meyerson 1975) παίρνει τη θέση του θρήνου και του πένθους για μια απώλεια, όταν ο ψυχικός πόνος δε μπορεί να βιωθεί και να περιεχθεί ψυχικά.

Η εκδραμάτιση μπορεί να είναι μια πολύπλοκη, σκόπιμη και εγω-συντονική δράση, η οποία σχετίζεται με την αναβίωση ασυνείδητων, μερικά απωθημένων ενορμήσεων ή μνημών και των συναισθημάτων, τα οποία συνδέονται με αυτές, με το σκοπό να ανακουφίσει το άτομο από τη συναισθηματική τάση, μέσα από την κινητική εκφόρτιση (Rexford 1978, Bellak 1965, Josselyn 1965).

Μπορούμε να θεωρήσουμε την εφηβική εξέγερση του Δεκέμβρη σαν ένα γεγονός κοινωνικής εκδραμάτισης, που επέτρεψε συλλογικά την ατομική εκφόρτιση στο κοινωνικό πεδίο.

Οι έφηβοι κατέφυγαν στο μηχανισμό αυτόν της πράξης για διάφορους λόγους. Κατ' αρχήν μέσω του μηχανισμού «δρω» πρώτα, παρά «σκέπτομαι», όπου η δράση δοξάζεται και όλα δραματοποιούνται (Straus 1994). Απ' την άλλη αντέδρασαν με πράξη λόγω της απειλής απώλειας όλων των εσωτερικευμένων τους αντικειμένων (γονείς, εκπαιδευτικοί, αξίες, θεσμοί) και του συνακόλουθου διωκτικού άγχους, αλλά και τη συνειδητοποίηση ανυπαρξίας κάθε προοπτικής ακόμα και αν ακολουθήσουν το δρόμο που τους υποδεικνύει το σύστημα, δηλ. να τα θυσιάσουν όλα και να παίξουν το παιγνίδι με τους όρους της αγοράς, όπου τα πάντα αποπροσωποποιούνται στο όνομα κάποιων αδιόρατων κανόνων λειτουργίας της.

Ο τρίτος λόγος που θεωρούμε ότι ασυνείδητα υποκίνησε την πράξη ως οδό επικοινωνίας τους με την εξωτερική πραγματικότητα, είναι η απειλή της συγχώνευσης του εφήβου – υποκειμένου με το γονιό – αντικείμενο και την παθητικότητα. Μ' αυτό το

μηχανισμό πέρασαν στην «πιθανή λύση» επιτρέποντας έτσι ένα συμβιβασμό μεταξύ των φαντασιώσεων παντοδυναμίας τους και του προς το παρόν αδύναμου Εγώ τους. Οι κοινωνικές συνιστώσες προκάλεσαν αυτή την τάση απάντησης με βία και απόρριψη, σε αυτό που βιώνονταν ήδη ως κοινωνικός αποκλεισμός και περιφρόνηση. Εξάλλου η αύξηση της κομματικοποίησης καθλώνει και κατακερματίζει τον κοινωνικό ιστό. Επιβάλλει τησχάση ως τρόπο ζωής, την εκδικητικότητα, την ευνοιοκρατία. Προφανώς όσο λύνεται ο μικροκοινωνικός συνεκτικός ιστός και αποπροσωποποιείται η κοινωνική επαφή, τόσο μεγαλύτερη ροπή υπάρχει για εκδραμάτιση με τάσεις υποβιβασμού και αποκλεισμού του αντικειμένου, με καταφυγή σε «κατατάξεις» και απόδοση ρόλου σύμφωνου με τις φαντασιώσεις που προβάλλει το υποκείμενο.

Βεβαίως η κλίση των εφήβων προς την εκδραμάτιση χρησιμοποιείται συχνά εναντίον τους και για την εκμετάλλευση τους προς το συμφέρον ανθρώπων και μηχανισμών που οφελούνται από αυτήν. Έτσι συχνά οι νέοι γίνονται αποδέκτες διπλών μηνυμάτων όπως π.χ. της φραστικής απόρριψης της βίας και στην πράξη της εξώθησής τους στο φανατισμό ή της προώθησής της υιοθέτησης παλινδρομημένων προτύπων. Αρκεί να σκεφτούμε τη χρήση των οργανωμένων «φιλάθλων» ιδίως από τους ιδιοκτήτες των ομάδων ποδοσφαίρου, και καλαθοσφαίρισης ή το είδος των προτύπων και ο τρόπος που προβάλλονται από τα ΜΜΕ, όπου εμφανίζεται η βία σε όλες τις εκδοχές, να κυριαρχεί στο σύνολο των ανθρώπινων σχέσεων.

Στο σημείο αυτό να τονίσουμε την «παράξενη» συμπαιγνία πράξης και τηλεόρασης.

Η πράξη δρα υπέρ της τηλεόρασης και η τηλεόραση προάγει την πράξη σε θέμα με συνέχειες. Η συστηματική και αποκλειστική προβολή των βίαιων επεισοδίων μέσα από την οθόνη, η μαζική διάχυση των φόβων, τρόμων και απωλειών μέσω της

τηλεόρασης και η στοχευμένη επιβολή της στο «φαντασιωσικό» του τηλεθεατή αλλά και η «φλυαρία» της μέσω των σχολίων και «συζητήσεων» της λειτούργησαν στο παιγνίδι του πραγματικού, επιτελώντας την υπηρεσία τους σ' αυτό που όλοι βιώσαμε ως «κλίμα βίας».

Κι όλα αυτά σε αντιστοίχιση με την ομολογημένη συνειδητή αρχική αποχή της αστυνομίας και του Κράτους από οποιαδήποτε προσπάθεια οριοθέτησης της κατάστασης.

Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα δια της «διογκώσεως» να ευνοηθεί αντικειμενικά η ανάπτυξη της βίαιης διαμαρτυρίας. Έτσι σ' αυτό το κλίμα οργανώθηκε σταδιακά ένας «χώρος» ως μαγνήτης έλξης μιας άλλης ομάδας εφήβων με εύθραυστη ψυχική δομή, σε μια παραπτωματική εκδραμάτιση.

Στα γεγονότα, όμως είχαμε και φαινόμενα εκδραμάτισης από σημαντικό τμήμα ενηλίκων. Πράγματι πολλοί γονείς όχι μόνο παρότρυναν τα παιδιά τους στη διαμαρτυρία, αλλά και συμμετείχαν και οι ίδιοι σ' αυτήν. Πρόκειται για ένα φαινόμενο «διπλής» εκδραμάτισης.

Οι σημερινοί γονείς είναι οι εξεγερμένοι νέοι του Πολυτεχνείου που οραματίστηκαν, αγωνίστηκαν για ένα κόσμο εντελώς διαφορετικών αξιών από αυτές που σήμερα ως μεσήλικες διαπιστώνουν ότι επικρατούν στη κοινωνία που έχουν φτιάξει. Μέσα από συνεχείς διαψεύσεις και συμβιβασμούς βίωσαν ένα κόσμο καθημερινών πολέμων, αυταρχικό, ατομικιστικό, ανταγωνιστικό, πλαστικό και ψεύτικο με πλήθος αδιέξοδα του και μη ορατή διεξόδο. Οι ενήλικες λοιπόν συμμετείχαν σ' αυτή τη διπλή εκδραμάτιση πενθώντας και αναβιώνοντας τις δικές τους απωθημένες ενορμήσεις και μνήμες.

Φαίνεται σαν να εναπόθεσαν στους εφηβικούς ώμους το επιπρόσθετο καθήκον και για το δικό τους βίαιο ξέσπασμα.

Αν η βία είναι η τρέχουσα κοινωνική πραγματικότητα, είναι αναπόφευκτη και η βίαιη εκδραμάτιση από τους εφήβους. Απ' την άλλη η ίδια αυτή βίαιη κοινωνία επιδεικνύει συχνά δυσανεξία προς την επιθετικότητα και την αμφισβήτηση των νέων, γίνεται άκαμπτη, δεν μπορεί να απορροφήσει τους κραδασμούς της ψυχικής εκφόρτισης και την κατατάσσει ή την ωθεί ή την αντιμετωπίζει, σαν παραπτωματικότητα.

Η κοινωνία λοιπόν καλλιεργεί την εκδραμάτιση των ενορμήσεων, και στη συνέχεια προσπαθεί να τις καταστείλει βίαια (Chwast, 1976), χαρακτηρίζοντας τα «εγκληματικώς» εκδραματίζοντα άτομα, συλλήβδην ως «χαμένες περιπτώσεις». Η αντιμετώπιση της βίας με βία διαιωνίζει ένα φαύλο κύκλο (1976, Papenek).

Απολογισμός μιας εξέγερσης

Επανεκτιμώντας τα κοινωνικά δεδομένα και τον – αναπόφευκτο – ψυχολογικό τους αντίκτυπο στη νεολαία, εκτιμάμε ότι τα φαινόμενα του Δεκέμβρη του 2008 ήταν ένα δείγμα νεανικής υγιούς αντίδρασης εκδραμάτισης σε μια κοινωνία που νοσειί.

Πολλές φορές (συχνά για ασήμαντους λόγους) έχουν γίνει κινητοποιήσεις φοιτητών και μαθητών στην Ελλάδα. Κατά κανόνα αποτέλεσαν «ασκήσεις εφηβικής επανάστασης» χωρίς στόχο, ή με αιτήματα παλινδρομημένων ψυχικών αναγκών (λιγότερα μαθήματα, ευκολότερες ή καθόλου εξετάσεις, παροχές, απόλυτη δύναμη). Σε αυτές δεν παρενέβει κανείς, ούτε ως οριοθετούσα πατρική αρχή. Για παράδειγμα

τα εκπαιδευτικά ιδρύματα διέκοπταν για μήνες τη λειτουργία τους και μετά αναζητούσαν μεθόδους πλασματικής ή τυπικής τουλάχιστον κάλυψης των εκπαιδευτικών απαιτήσεων. Με την υποκριτική συναίνεση των πολιτικών κομμάτων και των νεολαιών τους. Η εξιδανίκευση της νεολαίας που πάντα έχει δίκιο, όπως και η μομφή της από άλλους ως «κακομαθημένης και φυγόπονης» ήταν οι διαφορετικές όψεις του ίδιου νομίσματος, της εύκολης αποφυγής της ανάληψης της ευθύνης από τη μεριά των ενηλίκων (και του Κράτους που τους αντιπροσωπεύει) για τη πραγματική αντιμετώπιση των προβλημάτων. Σαν να απόφευγαν να αμφισβητήσουν το απάνθρωπο μοντέλο ζωής που αναπτύχθηκε με ταχύτητα τις τελευταίες δεκαετίες από τους ίδιους.

Αν οι ενήλικοι υπερασπίζονται τις σαθρές ισορροπίες μιας ζωής, οι νέοι δεν έχουν κανένα τέτοιο λόγο. Η διογκωμένη οργή και δυσαρέσκεια απέναντι σε αυτάρεσκες μορφές εξουσίας βασισμένη στην καταστολή και τη συνενοχή, μεταφέρθηκε προς τους εφήβους που την έκαναν δική τους υπόθεση. Αντέδρασαν έτσι στην παθητικότητα των ενηλίκων, η οποία αφήνει κενό το χώρο της καλοπροαίρετης γονεϊκής εξουσίας, εμφανίζοντας τους ως αδύναμα ή ανεπαρκή καλά αντικείμενα.

Οι έφηβοι απορρίπτοντας τον κρατικό μηχανισμό, απέρριπταν και την κοινωνική προσέγγιση των γονιών τους με ένα τρόπο ζωής ο οποίος τροφοδοτεί τον συμβιβασμό και τη διαφθορά. Διεκδίκησαν όχι το ιδεώδες – όπως δικαιούνται αναπτυξιακά – αλλά το αυτονόητο, μια ζωή με νόημα, στόχο και προοπτικές. Ως ευαίσθητος κοινωνικός δέκτης, εξέφρασαν ένα συνειδητό ή/και ασυνειδητό θυμό καθώς και το καταθλιπτικό άγχος της κοινωνίας.

Εκδραμάτισαν το καταθλιπτικό άγχος των γονιών τους και την αδύναμη βουβή οργή τους. Έδρασαν απενοχοποιητικά σε ένα κοινωνικό περιβάλλον όπου αντικατεστάθησαν οι αρχές και τα ιδεώδη με την κατανάλωση, η αξιοκρατία και ο υγιής ανταγωνισμός με την συναλλαγή και την παραίτηση. Η εκδραμάτιση τους αφορούσε, ακολουθώντας αναπτυξιακά πιο εξελιγμένες επιλογές, την πολιτική και κοινωνική ευαισθησία.

Παρ' όλον ότι οι μεγαλύτερες γενεές τείνουν να επαναφέρουν τις ισορροπίες στα γνωστά κάτω από το άγχος μιας «καταστροφικής αλλαγής» κατά τον Bion (1959), οι νέοι εξέφρασαν κάτι το οποίο αποτελούσε αφύπνιση μιας αυτοπαγιδευμένης κοινωνίας. Αυτό είχε απήχηση σε πολλούς γονείς που «συμπορεύτηκαν» στις κινητοποιήσεις των νέων.

Η απόλυτη καταδίκη κάθε βίαιης αντίδρασης, ωθεί στην αδυναμία κατανόησης των εφηβικών αντιδράσεων, της θετικής έκφρασης αγωνίας για την νομιμοποιημένη ή άθικτη βία της καθημερινότητας της κοινωνίας των ενηλίκων. Οι έφηβοι μπορεί να είναι ευάλωτοι σε χειρισμούς και παλινδρομήσεις, όμως η τάση τους ασυνείδητα να διεκδικούν πάντα μια ιδεώδη κοινωνία με ασυμβίβαστες αρχές, είναι η ανανεωτική επίδραση του Ιδεώδες του Εγώ, το οποίο αφυπνίζεται και ωθεί προς αλλαγές.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Bellak L. (1976): The concept of acting out: Theoretical Consideration. Στο: L.E. Abt & S.L. Weisseman (Eds). Acting out. 2nd edition 1996, Jason Aronson N. Jersey & London, p. 3-19.

Chwast (1976) : Delinquency and Criminality : An acting out phenomenon. Στο: L. Edwin Abf & S.L. Weisseman (Eds). Acting out. 2nd edition 1996, Jason Aronson N. Jersey & London, p. 100-109.

Dardan P., Laval C. (2009): La nouvelle raison du monde. Essai sur la societe neoliberale. La Decouverte, Paris

Esman A. (1990): Adolescence and Society. In: R. Marahn (ed) Adolescent Psychiatry Vol. 20, 1995, The Analytic Press NJ

Flechner S. (2005): On aggressiveness and violence in adolescence. Int. J. Psychoanal 86: 1391 – 1403

Galatzer – Lery R (1993): Adolescent violence and the adolescent self. In: S. Feinstein (ed): Adolescent Psychiatry Vol. 19, the University of Chicago Press.

Guignard F (2008): Envy in Western Society: today and tomorrow. In: P. Roth, A. Lemma (eds): Envy and Gratitude Revisited. Karnack, London

Josselyn I. (1976): The acting out adolescent. Στο: L. Edwin Abf & S.L. Weisseman (Eds). Acting out. 2nd edition 1996, Jason Aronson N. Jersey & London, p. 68-75.

Lewis M (1982): Adolescent psychic structure and societal influences: A biopsychosocial model In: P. Roth, A. Lemma (eds): Envy and Gratitude Revisited. Karnack, London.

Mendes E.R. (2002): Contemporary adolescence and the crisis of ideals. International Forum of Psychoanalysis, II: 125 – 134

Meyerson (1975) : Adolescence and delinquency. Στο: S. Meyerson (ed). Adolescence and breakdown. George Allen and Unwin, London, p. 35-53.

Nichtern S (1982): The sociocultural and psychodynamic aspects of the acting – out ad descent. In: Adolescent Psychiatry the University of Chicago Press. Vol. X, eds S. Feinstein, J. Looney, A. Schwartzberg, A. Soresky.

Noblecourt M. (2009): Οι απολυμένοι του 2009 είναι οργισμένοι αλλά όχι επαναστάτες όπως το 68. άρθρο “Le Monde” αναδημοσιευμένο.

Papenek (1976) : Management of acting out adolescent. Στο: L. Edwin Abt & S.L. Weisseman (Eds). Acting out. 2nd edition 1996, Jason Aronson N. Jersey & London, p. 208-232.

Public Issue (2009): έρευνα για τη διαφθορά, για λογαριασμό της μη κυβερνητικής οργάνωσης «Διεθνής Διαφάνεια – Ελλάς». Δημοσίευση στο «ΒΗΜΑ» 8 Φεβρ. 2009.

Rexford E. (1978): A selective review of the literature. Στο: A Developmental approach to the problems of acting out, Int. Univ. Press, N.Y., p. 249-335.

Sandler J., Holder A. & Dare C. (1970): Basic Psychoanalytic concepts: acting out. Brit. J. Psychiatry, 117, p. 329-334.

Savin – Williams R, Berndt T (1990): Friendship and peer relations In: Feldman, G. Elliott (eds): At the Threshold: The Developing Adolescent. Harvard University Press, Cambridge – Massachusetts, London.

Straus (1994) : a) Adolescent development and violence p. 1-30, b) Delinquents p. 80-102. Στο: M. B. Straus: Violence in the lives of adolescents Norton & Company, NY & London.

Varchenker A, Muir B (1975): Acting – out, rebellion and violence In: S. Meyerson (ed). Adolescence and Brain down George Allen & Unwin, London, Boston, Sydney.

Winnicott D (1971): Playing and reality. London, Tavistock p. 138 – 150

Αναστασόπουλος Δ. (1998): Η ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη στην εφηβεία. Στο: Ι. Τσιάντης (επιμελητής). Βασική Παιδοψυχιατρική. Τόμος δεύτερος, τόμος Α', εκδόσεις Καστανιώτη

Ο Δημήτρης Αναστασόπουλος είναι Ψυχίατρος – Παιδοψυχίατρος – Ψυχοθεραπευτής, Μέλος Ελληνικής Εταιρείας Ψυχαναλυτικής Ψυχοθεραπείας Παιδιού και Έφηβου.

Η Ευγενία Σουμάκη είναι διδάκτωρ Παιδοψυχιατρικής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Ψυχοθεραπεύτρια – Ψυχαναλύτρια, Γραμματέας Ελληνικής Εταιρείας Ψυχαναλυτικής Ψυχοθεραπείας.

Ο Δημήτρης Αναγνωστόπουλος, είναι Επίκουρος Καθηγητής Παιδοψυχιατρικής Πανεπιστημίου Αθηνών, Ψυχοθεραπευτής – Ψυχαναλυτής, Μέλος Ελληνικής Εταιρείας Ψυχαναλυτικής Ψυχοθεραπείας.